

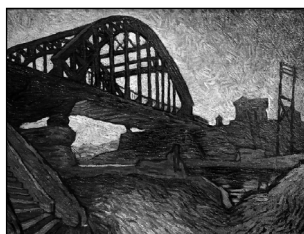
MOLNÁR GUSZTÁV

EGY „ÚJ” BIBÓ-TANULMÁNY ELÉ

Bibó István a börtönből való 1963. márciusi szabadulása után egy évvel, „valamikor 1964-ben” kezdett el gondolkodni „régitémáján”, „a világban forrongó területi vitás kérdések objektív eldöntési eljárásán és megoldási lehetőségén”. Az első konkrét ügy, amivel kapcsolatban ezt kezdte kidolgozni, a ciprusi kérdés volt, majd 1967-től az izraeli-arab válság.¹ Bár menet közben az önrendelkezés, a nagyhatalmi egyetértés és a pártatlan politikai döntőbíráskodás egymással összefüggő kérdései körül forgó elvi álláspontjának kifejtése „általános érvényű monográfiá”-vá nőtt, „melynek Ciprus csupán egyik példája”, „az arab-izraeli viszály a másik – rázós – példája”, elsődleges célja az maradt, hogy „minél hamarabb (...) hatékonyan beleszóljon” „az ilyen típusú kérdések körül folyó vitába”, és hozzájáruljon ahhoz, hogy „területi vitás kérdéseket könnyebben lehessen szőnyegre hozni, köztük persze a szerzőt érdeklőket is”.²

1968 elején azt írta Londonba, Révai Andrásnak, hogy a munkát – meghajtással – három-négy hónap alatt be tudná fejezni, és hogy nagyon szeretné „az őszi ENSZ-közgyűlés idejére megjeleníteni, hatások naiv reményében”.³

Ezen a bizonyos közgyűlésen szólalt fel Abba Eban izraeli külügyminiszter is, aki elismerte, hogy szükség van az „ideiglenes demarkációs vonalak” pontosítására és állandóvá tételére, de nem győzte hangsúlyozni, hogy ez „egyedül az érintett államok közötti megegyezés révén”, „csakis arab és izraeli kezek munkája eredményeként” jöhet létre.⁴ Ezzel az izraeli állásponttal ellentétben Rogers amerikai külügyminiszter 1969 decembe-

Úgy gondolom tehát,
hogy legfőbb ideje
„bénultságá”-ból
feltámasztani ezt a
szöveget.

rében leszögezte, hogy a közel-keleti viszályban érintett felek „egyedül képtelenek öröklött gyanakvásukat a politikai rendezés érdekében leküzdeni”. Az Egyesült Államok kormánya elfogadta „azt a javaslatot, amelyet a francia kormány és az Egyesült Nemzetek főtitkára terjesztett elő. Megállapodtunk, hogy a vezető hatalmak, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és Franciaország együttműködnek a főtitkár különmegbízottjával, Gustav Jarring nagykövet munkájának elősegítésében, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1967. novemberi határozatával összhangban kidolgozhassa rendezési tervzetét. Ugyancsak elhatároztuk, hogy minél szélesebb körű egyetértés elérése érdekében közvetlen tárgyalásokat folytatunk a Szovjetunióval.”⁵

Ez volt az a világpolitikai kontextus, amelyben Bibó István „monográfiája” első változatát⁶ írta – benne az arab–izraeli viszály kérdésében tett javaslataival –, abban a reményben, hogy ki tud vele állni az „ENSZ-közvélemény elé”. Ezeknek a konkrét javaslatoknak két sarkalatos pontjuk van.

Az első az 1967-es határ elfogadása, ami nem jelenti azt, hogy azon nem képzelhető el korrekciók. De – és ez a lényeg – „olyan kétoldalú kölcsönös engedmények formájában, melyek nem csökkentik, hanem erősítik e határ legitimitását”. A második annak a „hiábavaló és komolytalan” „szólam”-nak az elutasítása, „mely szerint a kibontakozás csupán az érdekelt felek között *közvetlen tárgyalások* útján lehetséges, külső nagyhatalmi közbelépés nélkül”. E pont pozitív tartalma egy olyan „*reális nagyhatalmi egyetértés*”, mely nem „eleve kétféleképpen értelmezhető és értelmezett *szövegeket* hoz létre, hanem valóságos, minden kétértelműségtől mentesen részletezett *béketervet* és annak keresztülvitelére alkalmas akcióprogramot, mely képes a felekkel mind saját erejük végsőségét, mind a nagyhatalmi együttes erejének túlsúlyát sokkszerűen éreztetni”.⁷

Naiv volt-e Bibó, amikor az ENSZ-körök és azokon keresztül végső soron a nagyhatalmak befolyásolására gondolt? Ő tudta, persze, hogy naiv. De „naiv ügy”, ahogyan naivak voltak 1945–46-os cikkei, melyekkel Nagy Ferencnek és Rákosinak magyarázta, hogy „mit kellene tenniük, ha eszük volna”, s ahogyan naivak voltak '56-os tervezetei is, melyekről tudhatta, „hogy senkinek sem kellenek”.

„De ha mégannyira tudhattam és tudom – írta 1968-as nagyon jelentős levelében –, hogy az ilyenféle művekben rejlő belső igazság csak nagyobb időfelfutásban érvényesülhet, mégis közvetlenül ezeket az írásokat az a nem tudom, milyen kevés hányadnyi eshetőség élteti és íratja, hogy hátha ott és akkor hatnak, amikor és ahová íratnak.”

És az sem volt naivitás, legalábbis nem a szó köznapi értelmében, hogy művének remélt hatása és visszhangja egy olyan otthoni *modus vivendi* kialakításának esélyét jelentette számára, melynek keretében neki „szabad legyen külföldön nem marxista, de a honi politikát nem bántó szociológiai, politikai és publicisztikai témákról” műveket megjelentetnie. Valamiféle olyan „tudomásulvételt” szeretett volna elérni, „mint az 1945-ös cikké”⁸ volt, mely három évre biztosította számára, hogy „minden irányba” megmondhassa, amit gondol. „Ha a világhelyzet nem rosszabbodik, vagy pláne javul – írta –, akkor ezúttal több, mint három évet is remélek.”

Ne feledjük, hogy ezt egy olyan történelmi pillanatban írta Bibó, amely Csehszlovákiában (és kevésbé látványosan és mélyrehatóan, de azért jól érzékelhetően Magyarországon is) az erjedés és a remény időszaka volt. Ez készítette arra, hogy kibúj-jék „medvelyukából”.

A „szenvédélyes igyekezet”, mely hajtotta, minden – vállalkozása kilátástalanságát bizonygató – „okos beszéd” ellenére, nem ábrándkergetés volt.⁹ Bibó nem utópiákat fogalmazott, nem volt politikai fantasztá, hanem csak más mércével volt politikus, mint kortársai nagy többsége.

Az angol kiadás két szempontból is csalódást okozott Bibónak. Egyrészt, mert „négy évbe telt, míg 1974-ben kiadó akadt, s további két évbe, míg a fordítás befejeződött”. Másrészt – és főként – azért, mert „sajnálatos módon lemaradt belőle végül is mind a két konkrét elemzés, amiből elindult”. Az újabb események miatt – mondja Bibó – kissé át kellett volna írni őket”. De az is lehet – teszi hozzá –, hogy „talán a londoniak kissé fáztak ezektől”.¹⁰

Amikor pedig – az 1984-es svájci kiadás¹¹ után *A nemzetközi államközösség bénultságának teljes szövege*¹² 1990-ben, a magyar és a kelet-európai rendszerváltás kellős közepén végre a magyarországi olvasóközönség számára is hozzáférhetővé vált, csak nagyon kevés embernek volt ideje és türelme ezt az arányaiban is rendkívüli munkát végigolvasni.¹³ És – gondolom – még kevesebben voltak azok, akik felfigyeltek volna arra, hogy az 1991 végén elkezdődött és számos részeredményt hozó, de 1997-ben (Benjamin Netanjahu első miniszterelnöksége idején) lényegében leállt oslói békefolyamat¹⁴ legfőbb tanulsága pontosan az, hogy az izraeli–palesztin (és tágabb értelemben az izraeli–arab viszály) kérdésében igazi áttörést csak a Bibó által is körvonalazott „végleges megoldás” vagy – mai diplomáciai szóhasználattal – az ún. végleges státusról szóló megállapodás hozhat.

Így az is elkerülte a Bibóval foglalkozó kutatók¹⁵ figyelmét, hogy *Az arab–izraeli viszály* a nagy *corpus*ból kiemelve is megállja a helyét, és méltó párja Bibó *A zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című 1948-as tanulmányának.¹⁶ Ami a szerzőt illeti, a mottó és a zárszó a bizonyosság arra, hogy gondolt az önálló megjelenítés eshetőségére.¹⁷

Úgy gondolom tehát, hogy legfőbb ideje „bénultságá”-ból feltámasztani ezt a szöveget. Így ennek a mostani Bibó-évfordulónak az egyik hozadéka az lehetne, ha ez az eddig mellőzött vagy legalábbis érdektelennek tartott¹⁸ tanulmány új, tisztázó viták kiindulópontjává válna. Ha a mozgásba lendült Közel-Keletre¹⁹ és az amerikai–izraeli kapcsolatok új elemeire gondolunk, akkor azt mondhatjuk, hogy erre minden esély megvan.

Ami ez utóbbi vonatkozást illeti, mindenekelőtt Obama elnöknek az 1967-es határokat az elkerülhetetlen területcserék végső nemzetközi jogi alapjaként elismerő – és Izraelben nagy vihart kavart – állásfoglalását²⁰ tartom fontosnak. De figyelemre méltó fejlemény az is, hogy az amerikai és izraeli Közel-Kelet-szakértők egyre inkább felkarolják azt a Bibó által is képviselt álláspontot, hogy az arab–izraeli viszály egész problémakomplexuma addig nem mozdulhat ki a holtpontról, ameddig a nagyhatalmak – az Egyesült Államokkal az élen – nem tesznek le az asztalra egy „részletesen kidolgozott béketervet”, melyet a Biztonsági Tanács „formális és kötelező határozat”-ként²¹ elfogad. (Howard M. Sacharnak, a George Washington University modern kori történelem professzorának a *Foreign Affairs*ben, Amerika legtekintélyesebb külpolitikai folyóiratában megjelent tanulmánya²² mérföldkőnek számít ebből a szempontból.)

Az idő sürget. „Az 1967 előtti határ több tényezőből összetevődő legitimálódása – írta Bibó 1973-ban! – oly tény, mely (...) még egy ideig (kiemelés tőlem – M.G.) döntő eleme lehet egy békés kibontakozásnak.” Ha az izraeliek „engedik, sőt erősítik azt az ellenkező irányú folyamatot, amely az 1967 előtti határ legitimitását lassan felmorzsolja, ezzel talán ezúttal ők engednek veszendőbe menni egy valószínűleg soha többé vissza nem térő kedvező lehetőséget államuk megszilárdítására.”²³

Végül ne feledkezzünk meg még egy dologról. Abban, hogy ez „az egész témakör, az összes területi vitás kérdésekkel együtt” Bibót diákkorától kezdve izgatta, „természetesen lényeges része van a történelmi Magyarország összeomlásának mint élménynek”.²⁴ Közeledik egy másik évforduló is, az első világháború²⁵ századik évfordulója, amely alkalmat adhat nekünk arra, hogy megvizsgáljuk, vajon kibírtuk-e,²⁶ és ha igen, mennyire és milyen áron ezt az összeomlást.

■ **JEGYZETEK**

1. Vö. [Az 1956 utáni helyzetről]. 1978. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. IV. Bp., 1990. 718.
2. [Levél Londonba, Révai Andrásához]. In: Bibó, IV. 243–244, 252.
3. I. m. 244.
4. A. Eban izraeli külügyminiszter beszéde az ENSZ közgyűlésének XXIII. ülészakán. New York, 1968. okt.
8. In: Lugosi Győző (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez. L'Harmattan, Bp., 2006. 415.
5. W. P. Rogers amerikai külügyminiszter beszéde a Közel-Keletről. Washington, 1969. dec. 3. In: Dokumentumok..., 420.
6. Első változatot a végül is nem 1968-ban, hanem 1970–71-ben Londonba kiküldött kéziratot értem (Bibó, IV. 724.). A végleges változatot Bibó valószínűleg 1974-ben juttatta el Londonba, hiszen a szövegben – mindenekelőtt a bennünket elsősorban érdeklő 14–16. fejezetekben – több alkalommal is említ 1973-as és 1974-es eseményeket.
7. Vö. Bibó, IV. 640; 655, 658–659.
8. A magyar demokrácia válsága. In: Válogatott tanulmányok. II. 13–80.
9. Vö.: Bibó, IV. 253–255.
10. Bibó, IV. 724.
11. Bibó István Összegyűjtött munkái. I–IV. Bern, 1981–1984.
12. A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás. In: Bibó, IV. 283–682. Bibó válogatott tanulmányainak mind a négy köteté letölthető itt: <http://mek.niif.hu/02000/02043/html/index.html>.
13. Kende Péter ezek közé tartozott, de amikor – 1992-ben! – leszögezte, hogy „a tanulmány úgyszólván minden mondatának van aktuális üzenete”, akkor – érthető módon – a bibói önrendelkezés-teória kelet-európai aktualitását tartotta szem előtt. (Vö. Kende Péter: Önrendelkezés Kelet-Európában tegnap és ma. In: A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről. Pécs, 1993. 166–179.)
14. Vö. Rostoványi Zsolt: Az oslói békefolyamat. In: Együttélésre ítélve. Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért. Corvina, Bp., 2006. 163–194.
15. A hatalom humanizálása című, Dénes Iván Zoltán által szerkesztett, Bibó életművéről szóló (maig legszínvonalasabb) tanulmánykötetben senki sem említi Bibónak az arab–izraeli viszállyról szóló elemzését és megoldási javaslatait.
16. Bibó, II. 621–798.
17. Bibó, IV. 794.
18. Az egyetlen – általam ismert – kivétel Rostoványi Zsolt, aki idézett 2006-os kötetében kiemeli Bibónak az 1967-es határok legitimitását, valamint az izraeli erőpolitika ellentmondásosságát hangsúlyozó okfejtését. (I. m. 145–146, 251.)
19. Vö. Molnár Gusztáv: Amerika és az arab forradalom. 2011. febr.
15 http://vilagnaplo.blog.fn.hu/index.php?view=bejegyzes_oldal&bejid=155470
20. Remarks by the President on the Middle East and North Africa. May 19, 2011. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>. Obama ebben a beszédben, amelynek fontosságát kiemeli az a tény is, hogy a State Department-ben hangzott el, szó szerint a következőket mondta: „Úgy véljük, hogy Izrael és Palesztina határai az 1967-es vonalakon [1967 lines] kell hogy alapuljanak, kölcsönösen jóváhagyott területcserékkel.” Ez a hallgatólagosan minden eddigi tárgyalás idején szem előtt tartott – de eddig amerikai elnök részéről a nyilvánosság előtt soha meg nem erősített – nyilatkozat visszamenőleg is igazolja Bibó közel negyven évvel ezelőtti álláspontját.
21. Bibó, IV. 663–664.
22. Enforcing the Peace. How the Great Powers Can Resolve the Israeli-Palestinian Impasse. Foreign Affairs, January/February 2011. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67045/howard-m-sachar/enforcing-the-peace>. L. még ugyanerről a kérdéstről az izraeli Bernard Avishainak a The New York Times Magazine 2011. február 7-i számában megjelent nagyszabású cikkét: A Plan for Peace That Still Could Be. <http://www.nytimes.com/2011/02/13/magazine/13Israel-t.html?ref=world&pagewanted=print>.
23. Bibó, IV. 639–640.
24. Bibó I.: [Levél Londonba...]. In: Bibó, IV. 244.
25. Vö. Niall Ferguson: The Pity of War: Explaining World War One. Basic Books New York, 1998.
26. Vö. Bibó I.: A békeszerződés és a magyar demokrácia. 1946. In: Bibó, II. 270.